

STIMULATING THE NON-STANDARDNESS OF THE ELEMENTARY SCHOOL-AGE STUDENTS IN THE CONDITIONS OF INDEPENDENT WORK IN A MONTESSORI ENVIRONMENT

Bilyana Dimitrova

Private Elementary School “Dr Maria Montessori”, Burgas, Bulgaria, dimitrova.bilyana@abv.bg

Abstract: Maria Montessori developed her pedagogical model for the free, democratic and independent education of children more than a hundred years ago. Nowadays, the schools applying her model, are considered as different and non-standard because of:

- The non-traditional organization of the environment, which represents a special educational space created by the teacher (that is known in the specialized literature as a “Montessori environment”);
- The different position and role of the Montessori teacher, whose main task is to support the child’s self-development and reveal his unique potential;
- The unusual organization of the learning process.

The question that arises is “whether the non-standard Montessori schools stimulate the non-standardness of the elementary school-age students, who are educated and brought up there”. In this study the non-standardness is considered as their personal characteristic which is manifested in the intellectual-creative and behavioral sphere and is essential for their well-being and successful realization in the modern dynamic world.

The article aims to present variety of pedagogical views on independent work, the concept of the independent work in the elementary Montessori school and to explore the potential of the independent work in a Montessori environment for stimulating students’ creative performances, the independent seeking for new, different and non-routine solutions.

The research is carried out through the theoretical analysis and review of specialized literature.

The thesis is presented that the outlined specific characteristics of independent work in a Montessori environment are preconditions for stimulating non-standard elementary school students’ expressions.

The results of the study are used as a basis for developing a model for empirical studies and their practical implementation in traditional schools and schools where the Montessori method is applied.

Keywords: non-standardness, independent work, Montessori environment, elementary stage.

СТИМУЛИРАНЕ НА НЕСТАНДАРТНОСТТА НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ НАЧАЛЕН ЕТАП В УСЛОВИЯТА НА САМОСТОЯТЕЛНАТА РАБОТА В МОНТЕСОРИ СРЕДА

Bilyana Dimitrova

Частно основно училище „Д-р Мария Монтесори”, Бургас, България, dimitrova.bilyana@abv.bg

Резюме: Мария Монтесори създава своя педагогически модел за свободно, демократично и самостоятелно обучение на деца преди повече от сто години. В контекста на съвременното образователно пространство училищата, в които той се прилага, все още се приемат като различни и нестандартни по своята същност по отношение на:

- нетрадиционната организация на средата, която представлява специално, организирано от учителя, образователно пространство (известно в специализираната литература като “Монтесори среда”);
- различната позиция и роля на Монтесори учителя, чиято основна задача е да подпомага саморазвитието на детето и разкриването на уникалния му потенциал;
- необичайна организация на учебния процес.

Възниква въпросът дали нестандартните Монтесори училищата стимулират нестандартността на учениците в начална училищна възраст, които се обучават и възпитават в тях. В настоящото изследване нестандартността се разглежда като личностна характеристика на учениците, която се проявява в интелектуално-творческата и поведенческата сфера и е от съществено значение за тяхното благополучие и успешна реализация в съвременния динамичен свят.

Статията има за цел да представи различни педагогически възгледи за самостоятелната работа, както и концепцията за самостоятелната работа в началното Монтесори училище и да изследва потенциала на

самостоятелната работа в Монтесори среда за стимулиране на ученическите творчески изяви, самостоятелното търсене на нови, различни и необичайни решения.

Изследването се реализира чрез теоретичен анализ и проучване на специализирана литература.

Излага се тезата, че очертаните специфични характеристики на самостоятелната работа в Монтесори среда са предпоставка за стимулиране на нестандартните изяви при учениците от начален етап.

Резултатите от проучването се използват като основа за разработване на модел за емпирични изследвания и практическото им осъществяване в традиционните училища и училища, в които прилага Монтесори методът.

Ключови думи: нестандартност, самостоятелна работа, Монтесори среда, начален етап.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременния динамичен, конкурентен свят се счита, че нестандартността, като част от личностния профил на човека, е задължително условие и фактор не само за благополучието на отделната личност, но и за развитието на цялото човечество.

В далечната 1918 г. в първото издание на един от най-значителните си трудове д-р Мария Монтесори пише: „Ако преди век някой беше казал на хората, пътуващи в карети и използващи маслени лампи, че един ден Ню Йорк ще е облян в светлина в полунощ, че хората ще помолят за помощ в средата на океана и че тяхното послание ще бъде разбрано на сушата, че полетът им в небето ще изпреварва този на орела, нашите мили предци просто щяха да се усмихват с недоверие.“ (Монтесори, М., 2020 „Усъвършенстваният Монтесори метод“)

Ето защо една от основните задачи пред обарзованието днес е стимулирането от най-ранна възраст на нестандартността, която сперед редица учени, присъства в личността на човека като потенциал. (Калоянова, Н.) Разгръщането на този потенциал е възможно да се постигне чрез развиване на способностите за нестандартна изява, насърчаване на творческо мислене, търсене на нетрадиционни, необичайни решения. Някои автори твърдят, че началната училищна възраст е периодът от най-съществено значение за съхраняването му и за развитие на нестандартните прояви в интелектуално-творческата и поведенческата сфера. В. Елка твърди, че “У всяко дете ма потенциални възможности за творческа изява в някоя сфера на живота. И колкото по-рано се открият и развият те, толкова повече ще спечели обществото и личността.”

Прилагането на педагогически модели, средства и механизми, които създават условия за самостоятелно, независимо проявление на детската креативност, са задължителни в процеса на обучение и възпитание в началното училище. Редица психолози, включително и самата д-р Монтесори разглеждат креативността като процес на създаване на нещо ново, оригинално, неповторимо, което се опира на предишен опит, усвоени знания, познати модели.

В процеса на обучение при учениците от начален етап самостоятелната работа е едно от основните използвани педагогически средства, осигуряващо възможност за разгръщане на творческия им потенциал. В педагогиката самостоятелната работа се разглежда като сложен процес, който спомага за формирането на множество личностни качества: активност, самостоятелност, инициативност, системност, комбинативност, критичност, креативност. (Балкански, 2016) Всички тези качества откриваме в профила на всяка творческа личност.

Статията представя различни педагогически възгледи за самостоятелната работа (без да има претенции за изчерпателност). Разглежда и концепцията за самостоятелната работа в началното Монтесори училище и нейния потенциал за стимулиране на нестандартните изяви при учениците от начален етап.

2. ПЕДАГОГИЧЕСКИ ВЪЗГЛЕДИ ЗА САМОСТОЯТЕЛНАТА РАБОТА

Редица педагози и психолози разглеждат значимостта на самостоятелната работа. Някои я определят като метод, способ на обучение и/или възпитание с определена дидактическа цел: за овладяване на нови знания, за затвърждаване, за приложение и проверка на вече продибити знания. Може да се изпълнява индивидуално или групово, в клас или въкъщи чрез предварително поставени задачи. Други считат, че самостоятелната работа е средство за формиране на самостоятелността като личностна характеристика на учениците. В подкрепа на това е дефиницията на Г. Валтер: “Методът на самостоятелната работа е средство за възпитаване на учениците към самостоятелна дейност, средство за развиване самостоятелността на тяхното мислене и действие.” (Vasilev, V., 2016)

Противоречиви са възгледите за позицията на учителя при реализирането на самостоятелната работа учениците. Докато според Валтер ролята на учителя е да „ръководи учениците“, В. Стрезикозин твърди, че трябва да се случва „без непосредственото участие на учителя“, а Б.П.Есипов добавя: „без непосредственото участие на учителя, но по негово поръчение в специално определено време“ (Vasilev, V., 2016)

Независимо от ролята на учителя по време на изпълнението на самостоятелната работа, той поставя различни по характер и съдържание познавателни задачи, които учениците трябва да осъществят.

В своята класификация на задачите според дидактическите основания, М. Андреев поставя творческата самостоятелна работа на четвъртото най-висше ниво, тъй като там се постига най-висока степен на самостоятелност. Но подчертава, че е невъзможно постигането на това ниво, без преминаването на предходните три, а именно: задачи за запомняне и възпроизвеждане чрез алгоритми и готови образци; задачи за реконструиране на усвоен материал; вариативна самостоятелна работа. Второто и третото ниво включват преобразуващо възпроизвеждане, собствени съждения и елементи на творчество. (Андреев, М. 1996)

Разбирането за самостоятелната работа на представителите на прогресивната педагогика е продиктувано от идеята за естественото развитие и следването на вътрешни потребности на човека. Те вярват, че учителят трябва да бъде по-пасивен от ученика с цел повишаване активността на ученика. Ж. Ж. Русо твърди, че “за вещите, за които научаващ сам, получаващ много по-ясни и верни понятия, отколкото за тези, с които ни запознават чуждите уроци”. (Vasilev, V. 2016)

В началото на 20 в. въпросът за самостоятелната работа на учениците също вълнува „едни от първите видни дейатели на съветската педагогика – А. Луначарски, Н. Крупская, С. Шацки. Те разглеждат въпросите за активността и самостоятелността заедно с проблема за възпитаването на нови личности. „Свършено необходимо е – пише Н. К. Крупская – децата да бъдат научени да работят самостоятелно. И най-прекрасното училище дава знания в сравнително малък обем, а съвременният живот изисква безброй общи и специални знания ... Ние трябва да научим подрастващото поколение да овладява самостоятелно знанията. Това е един от най-важните проблеми, които трябва да разреши нашето съветско училище...” (Димирова, В. 1980)

Възможности за проявление на творчество най-ярко са представени в теориите на конструктивизма за ученето, които се оказват революционни за педагогическата психология. Според тях учениците трябва сами да конструират познанието в собственото си съзнание чрез своята активна самостоятелна дейност в процеса на обучение. Учителят е този, който подпомага процеса, създавайки най-благоприятните условия учениците самостоятелно да откриват или прилагат идеи и да използват съзнателно собствени стратегии за учене. Най-видните представители на конструктивизма Ж. Пиаже и Л. Виготски поставят акцент върху социалната страна на ученето и предлагат вариант на работа в групи от ученици с различни способности с цел подпомагане на понятийната промяна. (Славин, Р., 2004) Теориите на конструктивизма са основополагащи философски принципи, върху които д-р Мария Монтесори изгражда своя педагогически модел.

3. КОНЦЕПЦИЯТА ЗА САМОСТОЯТЕЛНАТА РАБОТА В МОНТЕСОРИ СРЕДА

Идеите на д-р Мария Монтесори за самостоятелно и свободно обучение и възпитание на децата са познати по целия свят. Тя няма педагогическо образование, но е популярна повече като педагог, отколкото с докторските си титли по медицина и хирургия. Разработва своя модел за работа с деца в резултат от многогодишни наблюдения и проучване на детството предимно в създадената от нея „Къща на децата“ в Рим през 1907 г., която нарича „образователна лаборатория“. (Монтесори, М.,Формирането на човека“)

Днес този педагогически модел откриваме в многобройните детски градини и училища, които прилагат нейната методика. Той се различава от традиционния по отношение на:

- нетрадиционната организация на средата, която представлява специално, организирано от учителя, образователно пространство (известно в специализираната литература като “Монтесори среда”);
- различната позиция и роля на Монтесори учителя, чиято основна задача е да подпомага саморазвитието на детето и разкриването на уникалния му потенциал;
- необичайна организация на учебния процес.

Различна е и концепцията за самостоятелната работа в Монтесори училището. Тя заема значителен дял от цялостната учебна дейност на учениците от начален етап и има различни измерения. В Монтесори училището целта на самостоятелната работа на учениците от начален етап не е в това да изискваме от ученика да прави това, което е нужно на учителя, „а да помогнем неговото саморазвитие и разкриването на уникалния му потенциал“. (Тимошенко, Е.) Изключително важно е на учениците от начален етап да се предостави възможност за проява на творчество при самостоятелното търсене на решения в хода на тяхната самостоятелна работа, които са пречупени през точно тази уникалност на личността на детето и са нестандартни по своята същност.

Активната самостоятелна работа на учениците от начален етап се реализира ежедневно в 3-часов работен цикъл в разновъзрастов клас в Монтесори среда, осигуряваща подходящите условия за самостоятелно учене чрез използване на разположените в нея дидактични материали. Всички дидактични материали, пособия и

предмети са на достъпни рафтове, съобразени с ръста на учениците и се ползват от тях. Монтесори материалите не се явяват демонстрационен дидактичен материал в помощ на учителя при обучаването на учениците. Всеки от тях има дълбок дидактичен и пропедевтичен смисъл и е насочен към самостоятелно усвояване от учениците на нови понятия, намиране на закономерности, изследване на свойства на различни обекти. След като учителят презентира алгоритъма за работа с материала, учениците го усвояват самостоятелно чрез многократни повторения, като по-късно намират други варианти за работа, изпълнявайки различни упражнения. Учениците не само работят самостоятелно с тях, но Монтесори-материалите им позволяват и сами да коригират грешките си в подкрепа на тяхната спонтанна и независима учебна дейност. Ето защо в специализираната литература те се наричат „автодидактически материали“.

Тук обръщаме специално внимание на това, че Монтесори материали за учениците са изработени от естествени суровини /дървесина, картон, лек метал/ и са преминали дългогодишна апробация в началните Монтесори училища по целия свят.

Средата е наситена с автодидактически материали на различна тематика и съдържание, групирани са в определена последователност и се поставят на конкретно място за по-лесна ориентация на учениците. Развиващото пространство е построено в строго определен ред по зони и винаги трябва да съответства на възрастта, възможностите и интересите на децата съгласно принципите на достъпност, системност и последователност, научност.

Самостоятелна работа на учениците от начален етап /6-12 години/ се реализира в следните зони:

Математическа зона, където учениците с лекота формират математически понятия, усвояват закони и алгоритми, извършват аритметични действия, използват геометрични фигури, тела. „Специалистите признават, че математическият Монтесори-материал няма аналог по своята логика и простота.“ (Тимошенко, Е., 2015)

В езикова зона са материалите, отнасящи се до езиковото развитие на учениците – четене, писане, разширяване на речниковия запас. Задължително в тази зона има кът за творческо писане, както и библиотека с художествена и научна литература и др. В тази зона се разполагат и материалите по чуждите езици, които се изучават в конкретната група или клас.

Космическата зона е най-богатата зона, която включва дидактични материали от научните области история, география, химия, биология, физика, астрономия и техните подразделения. Тук изобилства от природни материали – стъклени бурканчета, пълни със различни видове семена, бобови култури, шишарки, жълъди, хербарий, руди, минерали, предмети от различни краища на света. Задължителна е и лабораторията в Монтесори средата, където учениците правят своите първи научни открития.

В творческата зона откриваме материали и пособия по рисуване, моделиране, приложни занимания и творчество, където има бои, глина, пластилин, ножици, лепила и други пособия, както и предмети, свързани с изкуствата кино, театър, балет, музикални инструменти. Инструментите и пособията за шиене, бродирание, шевната машина също са част от тази зона. Задължителна е справочната литература за видовете изкуства, за популярни национални и световно известни артисти и техните произведения.

Монтесори средата не само осигурява условия за реализиране самостоятелна дейност на учениците, а провокира във висока степен тяхната активност - физическа и умствена, както и проявите в тяхната креативност. Тя „не е просто място, където има развиващи материали и където се събират деца... Това не е просто класна стая. Това е умален модел на света... Пространството привлича, и както пише М. Монтесори, само приканва: „Избирай!... Учи се първо сам! Експериментирай! Наблюдавай! Прави изводи. Изследвай!“ (Тимошенко, Е., 2015)

Тричасовият работен цикъл включва, както активна самостоятелна работа в познавателната им дейност, така и отговорността им за поддържане на средата: почистване, подреждане, забърсване на прах, поливане на цветята - са само малка част от техните ежедневни задължения.

Самостоятелната работа на всеки ученик е свързана и със свободата на избора му. Той сам избира материала, с който да работи. Взима го от мястото му, позиционира се на масата, на килимче, на дивана, в библиотеката и работи с него толкова време, колкото му е необходимо. Негово задължение е да го върне на мястото, от което го е взел, и да го постави по същия начин. Наличието на само един екземпляр на Монтесори материала на рафтовете помага на учениците да се научат на прости, но важни в живота социални навици – умение да се договарят, безконфликтно да общуват, да уважават избора на другия, търпеливо да изчакват.

Най-често самостоятелната работа на учениците в началното Монтесори училище се реализира чрез проектна дейност или създаване на продукт с нестандартни средства. Има следните характеристики:

-Ученикът сам избира проектната тема, по която работи на принципа на субектност, методите и формите на работа, начина на презентация.

-Задачата включва много възможни решения;

-Работа по двойки или в екип с възможност за разпределение на задачите;

-Самостоятелно търсене, обработване, подбор и класифициране на информация от източници от различни научни области.

Друга важна характеристика на самостоятелната работа на учениците в Монтесори училището е, че тя не се оценява. Липсата на оценки предоставя възможност всяко дете да се изразява по уникален и неповторим начин. Задачата на учителя е не да преподава и оценява, а да напътства ученика, да го подпомага, когато потърси помощ, да дава предложения, да предостави сигурност, която поощрява неговата спонтанност и отключва неговите нестандартни прояви.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Днес все още в масово в училищата самостоятелната работа най-често се възприема като средство, използвано от учителя със следните дидактически предназначения:

- За повторение, упражнение и приложение на вече усвоени знания;
- За формиране на самостоятелността като личностно качество;
- За обратна връзка и/или за оценяване степента на усвояване на учебното съдържание от учениците.

Учителят е в ролята на ръководител, поръчител, наблюдател. В голяма част от случаите поставя едни и същи задачи за всички ученици, които те трябва да реализират в къщи чрез решаване на задачи в учебник, сборник, помагало, работни листове училище и/или в училище под формата на контролна работа, тест. В редки случаи задачите предполагат възможности за творчески решения и нестандартни прояви.

Ето защо наша отговорност (на учителите и на специалисти в областта на образованието) е да познаваме, целенасочено да търсим и прилагаме педагогически средства и модели, доказали своята ефективност за проявление и развиване на творческите способности и нестандартните изяви на учениците. Очертаните специфични характеристики на самостоятелната работа в Монтесори среда са предпоставка да считаме, че създава възможности за стимулиране на детската нестандартност в резултат от активната самостоятелна дейност, основана на свободния им избор. Настоящото проучване ще послужи като основа за разработване на модел за емпирични изследвания и практическото им осъществяване в традиционните училища и училища, в се които прилага Монтесори методът.

БЛАГОДАРНОСТИ

Авторът изказва благодарност към научен проект НИХ-467/2022 за финансирането на настоящата работа.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев, М. (1996). Процесът на обучението. Дидактика. *Университетска издателство. София. с.364-373*
- Балкански, Д. (2016). Някои проблеми на самостоятелната работа на учениците в обучението по изобразително изкуство. *Сборник научни трудове. Иновации в образованието. Издателство Фабер. ISBN: 978-69-00-0477-6. Шумен. с. 71-81*
- Димитрова, В. (1980). Самостоятелната подготовка на учениците в целодневното училище. *Държавно издателство. Народна просвета. София.*
- Калоянова, Н. (2022). Изследване на нестандартността на учители чрез метода на психодрамата. *Годишно научно-методическо списание „Образование и технологии“, Vol. 13/2022, Issue 1, стр. 28-31(printed).*
- Калоянова, Н. (2023). Измерения на нестандартността в професионалната дейност на учителя. *Годишно научно-методическо списание „Образование и технологии“, Vol. 14/2023, Issue 1, стр. 96-101.*
- Монтесори, М. (2022). Усъвършенстваният Монтесори метод. *Издателство Асеновци.*
- Монтесори, М. (2019). Формирането на човека. *Издателство Асеновци.*
- Славин, Р. (2004). Педагогическа психология. София. Издателство Наука и изкуство.
- Тимошенко, Е. (2015). Чудото Монтесори, издателство „Асеновци“.
- Valcheva, E. (2019). Formation of creativity and inovativeness in technics and enterpreneurship in primary school children. *Vol. 11 No.1. Journal of Science, Culture and Education. 39-61.*
- Vasilev, V. (2016). Relationship between self-cognition and self-work with students. *Socio Brains, ISSUE 18/, ISSN 2367-5721.*